

A természet mint tanulási környezet szerepe a tanulók fejlesztésében

Kövecsesné Gósi Viktória
Széchenyi István Egyetem, Győr

„Engedjétek szabadon a gyermekeket; bátorítsátok őket; szaladjanak csak ki, ha esik az eső; vegyék le a cipőjüket, ha víztócsát találnak; és ha a rétek füvei harmatosak, hadd tapicskoljanak benne meztláb; pihenjenek békésen, ha egy fa hívogatja őket, hogy aludjanak az árnyékában; hadd kiabáljanak és nevéssenek, ha a nap felkelti őket reggel, mint ahogy felkelt minden élőlényt, amelynek a napja ébredés és alvás között telik el.”
Maria Montessori: *A gyermek felfedezése*

Bevezetés – A tanulási környezet értelmezésének keretei

A tanulási környezetet a különböző szakirodalmak nagyon sokféle megközelítésben értelmezik. Vannak olyan elméletek, melyek csak a fizikai környezet tényezőit értik a tanulási környezet alatt, más kutatások viszont tágabb perspektívából a tanulási környezeteket a tanítási módszerek, valamint az osztályterem fogalmának átértelmezéseként használják (OECD 2013). Ami meghatározó tényező minden esetben, az a tanulási környezet fejlődést támogató, szolgáló szerepe. Pedagógusként a tanítási-tanulási folyamat tervezését, szervezését komplex módon valósítjuk meg, összekapcsolva a módszereket, eszközrendszert a tanulási terek adta lehetőségekkel. A tanulás és annak színterei az idők folyamán számos változáson mentek keresztül. Amíg hosszú időn keresztül a természet fontos része volt a tanulási környezetnek, az ipari forradalom hatására háttérbe szorult (Cseh et al. 2023). A kültéri tanulás közoktatásba való integrálásának jelentősége a változásra való képességünk fejlesztésének kulcsa, melyhez illeszkednie kell tanulási gyakorlatunknak és emberi kapcsolatainknak egyaránt (Cseh et al. 2023: 7). Jelen tanulmány, mely alapozó jellegű, elsősorban a természet mint tanulási környezet szerepét hangsúlyozza, és mutatja be annak jelentőségét, szerepét a tanulók személyiségének fejlesztésében a természetköltődés kialakítása szempontjából.

1. A természet szerepe, jelentősége a gyermekek személyiségfejlődésében

A digitális kultúra számos lehetőséget teremtett az emberiség számára, de számos problémához is vezetett, melyet napjainkban talán még erőteljesebben érzékelünk. Egy madarak és fák napi óvodai foglalkozáson a mesét követően arról beszélgettünk a gyerekekkel, hogy otthon mit tesznek a madarak megóvása érdekében. Egy 5 éves kisfiú válasza a következő volt: **„Minecraft játékban etetem a papagájt.”** A való világ és az online játékok világa ennél a gyermeknél eggyé és ugyanazzá vált, ami azért is szomorú, mert a körülöttünk lévő világban csak azt tudjuk **megvédeni** – ahogyan azt a XX. század elején a természetpedagógiai mozgalmak kiemelték –, amit **ismerünk**, amihez **élményünk kapcsolódik**, amihez **érzelmileg kötődünk**. Ehhez pedig érzékszervi tapasztalásra van szükség a valós élmények, események során. Ez csak egy érdekes momentuma annak a problémakörnek, mellyel pedagógusként folyamatosan szembesülünk.

Richard Louv a *Last Child in the Woods* című könyvében fejt ki gondolatait a felnövekvő fiatal generációt érintő természethiány-zavar állapotáról, mely a természettől való elidegenedés egyenes következménye. Ennek a kapcsolat- és élményhiánynak számos következménye van, ezek közé tartozik az érzékszervek eltompulása és az összpontosított figyelemre való képtelenség (Molnos 2020: 103). Ennek az állapotnak köszönhetően a pszichés és érzelmi betegségek arányának növekedése figyelhető meg, a gyerekek nem ismerik a természetet, annak jelenségeit, az összefüggésrendszerét, ezáltal a környezetóvó magatartás és attitűdök kialakulása is nehezített, alacsonyabb szintű önálló alkotó- és cselekvőkészség válik jellemzővé. Azonban ezek a jelenségek nem csak a külföldi tudományos szakirodalomban

kerültek publikálásra. P. S. Angéla pszichológus PhD értekezésében magyar, fővárosi gyermekeket vizsgált, mely során elsőként egy relaxációs gyakorlatot végzett a tanulókkal az erdei iskolában. A gyakorlat elvégzése után a gyermekek lerajzolták az általuk elképzelt „biztonságos helyet”, amely a szuggesztiók alapján természetes környezet volt. A tanulmányos kutatás megerősítette a külföldi kutatások eredményeit. „A vizsgálatban részt vevő gyermekek a várt eredmények ellenére nagyrészt (18 rajz esetében) nem a természethez kapcsolódó élményeket jelenítették meg a rajzokon, meleg érzelmi-hangulati tónusú rajzzal a vizsgálatban 5 esetben találkozott a kutatás vezetője. Sajnálatos módon a vizsgálati mintában 14 rajz esetében beszűkült színhasználatot találtak, vagyis ezeknél a gyermekeknél a természettel vagy egyáltalán nincs érzelmi kapcsolata a gyermekeknek, vagy felszínes, sekélyes az, vagyis valódi élményt nem nyújtott számukra az erdő, a természet” (Perényiné Somogyi 2010: 133). A gyerekekkel végzett interjúk során az is kiderült, hogy sokuknak nincs közvetlen tapasztalásuk arról, hogy milyen pl. fűben hemperegni, milyen amikor az őszi avarban gázolnak, továbbá bevallásuk szerint nem járnak a családjukkal kirándulni.

„Shepard szerint, ha gyermekkorban a megfelelő számú és minőségű tapasztalat által nem alakul ki a természettel való érzelmi kapcsolat, akkor felnőttkorban nem lesz semmi, ami az anyagelvű vagy nihilista indíttatású környezetromboló viselkedésnek gátat szabna” (Shepard 1982, idézi: Molnos 2020: 103). Azonban nem csak a környezeti attitűdök, a környezetért, természetért felelős magatartás kialakítása szempontjából lehet fontos számunkra a természetben való tanulás. A természetben, terepen megvalósuló tanulásnak számos fejlesztő hatása van, ezek mellett az egészség megőrzése, támogatása szempontjából is rengeteg nemzetközi kutatási eredmény áll rendelkezésre. Az „Egy egészség” (One Health) koncepció kiemeli, hogy a természeti rendszerek megőrzése és az ember mentális egészségének védelme ugyanazon érem két oldala (One Health 2008). Számos vizsgálat látott napvilágot az elmúlt években, melyek szerint az erdőben töltött idő helyreállítja a mentális energiaszintünket, a természeti élmény, miközben megéljük a lélekemelő pillanatokot, plusz energiatöltetet ad. A természetben eltöltött idő egy tempóváltást eredményez, mely a stressz csökkentésében is támogató szerepet tölt be. Kutatások azt is kiemelték, hogy a természetben eltöltött négy nap a problémamegoldó tesztekben 50%-kal jobb eredményeket hozott, továbbá a természetes, zöld környezet fokozza a jó hangulatot és a pozitív önértékelést. Mindezek mellett az erdei séták hatására a szorongásos tünetek csökkentek. A természetben, erdőben megjelenő fitoncidok immunrendszert erősítő, sejtaktivitást fokozó hatása is ismert. Holland és brit kutatások a zöldterületek közelében élő emberek vonatkozásában számoltak be a szívbetegségek, cukorbetegség, asztma előfordulási gyakoriságának csökkenéséről, ausztrál kutatások pedig látásjavulást mértek azoknál a vizsgálatban részt vevő gyerekeknél, akik 2 éven át több időt töltöttek a szabadban (Ivens 2018). Arról nem is beszélve, hogy az „erdei tanteremben” a szabadabb mozgás jobban igazodik a tanulók természetes igényeihez. „A természetben létrejövő nem formális edukációs környezet – optimális környezeti ingerek mellett – instrukció és feladatingerei alapvetően vizuálisak és multiszenzoriálisak, folyamatai gyermekközpontúak, társas érintkezései pedig a tapasztaláson alapulnak, így gyorsabban és tudattalanul vagyunk képesek hozzárendelni megfelelő alkalmazkodási értékeket” (Düll 2010: 150–151).

2. Mesék a fészekben - Komplex természetpedagógiai program alkotó-fejlesztő meseterápiás foglalkozásokkal

Mára a természetben való tanulásnak számtalan hagyománya, formája alakult ki hazánkban. Gondoljunk akár a cserkészmozgalomra, iskolakertekben végzett foglalkozásokra, vándortáborokra, természetvédő táborokra, a Bazalt Iskola Program kezdeményezéseire vagy az 1990-es évektől robbanásszerűen elterjedt erdei iskolai hálózatra.

„Ma a tanteremhez kötött, tantárgyakra szabdalt világban kell egy hely, egy lehetőség, ahol a világ egységes egészzé áll össze a tanulók számára. Ahol megérthetik, felfedezhetik,

megtapasztalhatják a természet, a közösség, az egyén kapcsolatait, összefüggését. Ahol tudatosul bennük, hogy rajtuk is múlik, hogy mi veszi őket körül kirándulásaik során. Takarékoságukkal hogyan nem növelik tovább a vizek, a levegő szennyezését, mi az ára és eredménye mindennapi fogyasztásunknak” (Czippán 2002: 8). Erre lehet kiváló terep az erdei iskola, az erdőpedagógia módszertanának megvalósításával. A tanulmány szerzője az 1999-től induló Ravazdi Erdei Iskola első programvezetőjeként szerzett tapasztalatokat az erdőpedagógia, erdei iskolai tanulás szervezés terén. A program kialakítását ezen túl inspirálták Tátrai Vanda meseterapeuta és szakmai csapata által az országban több helyen kialakított meseutak. Ezen tapasztalatok eredményezték annak a természetpedagógiai programnak a létrejöttét, mely egy zárt erdőkert típusú magánkertben valósul meg Győrújbaráton. A program célja meséken keresztül az erdőpedagógia módszertani eszköztárával erősíteni a tanulók természetkövetését, ezáltal segíteni a környezettudatos magatartás, a környezetért felelős attitűdök kialakítását.

3. A mesék szerepe az oktatásban, személyiségfejlesztésben

A mesék oktatásban történő felhasználása nagyon szerteágazó. A többnyire az alsó tagozatos oktató-nevelő munkában – a különböző tantárgyakban integráltan megjelenő – nélkülözhetetlen szerepet betöltő műfaj azonban minden életkorban, az élet számos területén iránymutató lehet (Kövecsesné Gósi 2023). Boldizsár Ildikó szerint „az egészséges mentális fejlődéshez nagy szükség lenne annak a komplex tudásanyagának az átadására, amely évszázadokon keresztül folyamatosan megtörtént, aztán egyszer csak megszakadt. Ez azért is lényeges, mert a mesék olyan létfontosságú tapasztalatokhoz juttatják a gyerekeket, fiatalokat, amelyek megkönnyítik a külső és belső világban való eligazodásukat” (Boldizsár 2019: 18). A mese a mesét hallgatók számára örömforrás, közösségi élmény, a feszültségoldás, stresszkezelés, felfrissülés lehetősége, ami a mesemondó személyiségét is gazdagítja, segíti a belső harmóniájának megtalálásában. „A mese gyengéd, szelíd terápiás módszer. Nem várja el és nem kényszerít a kitarukozásra. Bár a meghallgatott történet befészkel magát a lelkünkbe, mégsem provokálja feltétlenül az azonnali változtatást, csak gondolkodásra készítet” (Csóka 2022: 169). Mintául szolgál számunkra, ősi igazságokat, útmutatókat közvetít felénk. A mesék arra is gyönyörű példát mutatnak, hogyan lehet a természettel harmóniában élni. „A világ teljességét tisztelő mesehősök inkább arra törekszenek, hogy szót értsenek a természeti elemekkel, képződményekkel, beszélgessenek velük, és apró jelekből is megértsék őket, azaz együttműködjenek velük. Épp annyit vegyenek el mindenből, amennyit vissza is tudnak adni” (Boldizsár 2019: 7). A mesék kapcsolódása a természetpedagógia, erdőpedagógia módszertanával a természetes tanulási környezetben hatékonyan segíthet abban, hogy visszavezessük a felnőtteket, gyerekeket a természethez. A Mesék a fészekben komplex természetpedagógiai program során a kiválasztott meséken keresztül ismerhetik meg a tanulók az erdő élővilágát, jelenségeit, kutatással, felfedezéssel, alkotó munkával, művészettel, projektekkkel, kísérletekkel mélyülhetnek el a természet csodás világában.

1. ábra: Mesék a fészekben komplex természetpedagógiai program
 Forrás: saját szerkesztés

Az alábbiakban egy „fészek meséjének” foglalkozásvázlata kerül vázlatos bemutatásra.

Feladat	A foglalkozás célja	Tervezett idő	Szükséges eszközök
Korcsoport/Célcsoport 1-2. osztályos tanulók A foglalkozás helyszíne: Fészek Kert, Győrújbarát	A foglalkozás célja: Annak megláttatása, hogy tiszteletben kell tartanunk másnak, jelen esetben a természetnek a kincseit, titkait. A történeten keresztül a madarak élővilágának megfigyelése, megismerése, madárvédelem.	2x45 perc	Eszközök papírszínház
Választott mese Boldizsár Ildikó: Az elveszett madártoll	A mese jól szemlélteti, hogy nem lehet elvenni azt, ami a másé. Tiszteletben kell tartanunk másokat, a körülöttünk lévő természeti környezetet. Vigyáznunk kell mindezekre.		
Beléptetés a mesébe Kezdet jelzése	Mezítlábas tanösvényen történő végighaladással és énekkel (Somvirág, somvirág című dallal) lépünk be a foglalkozás helyszínére. Ráhangelődés: Ki vagyok én? játék: Cserregek és csörrögök, minden fényeset begyűjtök. (szarka) Fúr-farag, de mégse ács, kopog, mint a kalapács. Fák doktora, orvosa,	5 perc	

	<p>erdőben az otthona. (harkály) Sziklaszirten tanyázik, levegőben vadászik. Csőre horgas, karma nagy, magas égből le-lecsap. Szeme éles, nincs hibája, ő a madarak királya. (sas)</p>		
Bevezetés a mesébe	<p>Madárbarátok a kertben Ki lakik a kertben? Találkoztál-e már velük? Hallgassuk meg a hangjukat!</p> <p>Figyeljük meg a körülöttünk lévő cserjéket, fákat, kik laknak itt a kertben? – Madármegfigyelő gyakorlat</p> <p>Imaginációs gyakorlat: képzeletbeli erdei séta</p>	10-12 perc	Eszközök: távcsövek, képek, határozók
Mese előadása papírszínházzal	Boldizsár Ildikó: Az elveszett madártoll	8-10 perc	Kamishibai papírszínház
A mese feldolgozása Meséhez kapcsolódó gyakorlatok	<p>Milyen volt a mese hangulata? Válasszad ki azt az ásványt, ami kifejezi, hogy milyen érzést keltett benned a mese!</p> <p>Képzeld el, milyen lehetett ez az út, te milyen utat látsz a szemed előtt!</p> <p>Keressetek madárfészkeket a fákon, nézegessétek, figyeljétek meg! (Ha a foglalkozás időpontjában az odúban vannak tojások, kismadarak, azok óvatos megfigyelése)</p> <p>Gyűjtsetek ágakat, gallyakat, avart, építsetek ti is egy fészket!</p> <p>Madaras puzzle játék Madaras rejtvények megoldása kooperatív csoportmunkával</p>		Eszközök: Apró, színes ásványok, kavicsok
Játékos feladatok, alkotás			

	Alkotó feladatok: levelekből madár készítése		
	Madaras kép készítése pasztellkrétával		
Személyes sík bekapcsolása a gyakorlatsor után Célzott beszélgetés	A felépített fészekben elhelyezkedve, megszemlélve az elkészült alkotásokat beszélgetés: Hogyan óvhatjuk a természetet, a madarakat? Mit teszel a környezetben a madarak megóvása érdekében?		
Kilépés a meséből	Mezítlábas tanösvényen keresztül.		

2. ábra: Foglalkozásvázlat
Forrás: saját szerkesztés

Összegzés

A különböző mesékhez kapcsolódó természetpedagógiai foglalkozások nemcsak a testi-lelki egészség megteremtését támogatják, hanem fejlesztik a tanulók érzelmi intelligenciáját, ökológiai intelligenciáját. A foglalkozások során lehetővé válik a változatos tevékenységeknek köszönhetően az intelligenciaterületek fejlesztése. A természetes környezetben végzett pedagógiai tevékenység során rácsodálkoznak a tanulók a világra, boldogságfokozó élményekhez jutnak, érzékszerveik aktivizálódnak. A tevékenységek során fejlődik a megfigyelőképességük, az oksági összefüggések értelmezésének képessége, továbbá a problémafeltáró és problémamegoldó gondolkodásuk. Az együttműködésen alapuló tanulás során fejlődik az alkalmazkodóképességük, szociális kompetenciáik. A döntéshozó képesség és a cselekvési kompetencia fejlesztése is támogatásra kerül.

Irodalom

- Boldizsár I. 2010. *Meseterápia. Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Boldizsár I. 2019. *Mesék a csodakertről az egyetlen Földért*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Czippán K.–Varga A. 2002. *A környezeti és egészségnevelés helyzete a magyar középiskolákban*. Budapest: Ne-Vet Bt.
- Cseh A.–Könninger Sz.–Élő J.–Németh D.–Tátrai Á. (szerk.) 2023. *Bazalt Iskola. A kültéri tanulás kézikönyve*. Can Architects.
- Csóka J. 2022. *Meseterápiás utak és kalandok*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Dúll A. 2010. *Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Ivens, S. 2018. *Erdőterápia*. Budapest: Libri Kiadó.
- Kövecsesné Gósi V. 2023. *Tanítás-tanulás a digitális korban. Kihívások és módszertani megoldások*. Biatorbágy: Xante Librarium Kiadó.
- Louv, R. 2005. *Last child in the Woods: Saving our children from nature – deficite disorder*, Chapel Hill, N.C.: Algonquin.
- Molnos Zs. 2020. *Ökopszichológia-alapkönyv*. Budapest: Ökopszichológiai Intézet.

Perényiné Somogyi A. 2010. *A fenntarthatóság ökológiai, pedagógiai és pszichológiai vonatkozásai PhD disszertáció* Soproni Egyetem.

<http://doktori.uni-sopron.hu/id/eprint/315/> (letöltve: 2025.01.26.)

Shepard, P. 1982. *Natura and madness*. San Francisco: Sierra Club Books.

Internetes források

OECD 2013. https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2013_eag-2013-en.html (letöltve: 2025.01.30.)

One Health. 2008. A new professional imperative. One Health Initiative Task Force, American Veterinary, Medical Association. Final report.

https://www.avma.org/sites/default/files/resources/onehealth_final.pdf (letöltve: 2025.01.30.)

<https://www.mesejaro.com/meseerdo/> (letöltve: 2025.01.31.)